

INTELLEKT VA KREATIVLIK

G'affarova Nazira Fayzulla qizi

TAFU Psixologiya kafedrası o'qtuvchisi

e.mail.naziragaffarova@gmail.com

Shamsiddinova Aziza Farxod qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti

ashamsiddinova039@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezis intellekt va kreativlik o'rtasidagi murakkab munosabatlarni, xususan, uzoq vaqtdan beri muhokama qilinayotgan chegara gipotezasini zamonaviy empirik dalillar asosida tanqidiy tahlil qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, chegara gipotezasi ijodiy salohiyatning ayrim jihatlari uchun o'rinli bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ijodiy yutuq uchun intellektning yuqori darajasi doimiy afzallik beradi. Mavjud metodologik nomuvofiqliklar va o'lchovlardagi farqlar ushbu munosabatlarning murakkabligini yanada oshiradi. Tezis ushbu qarama-qarshiliklarni sintez qilib, kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari va cheklovlarni belgilaydi.

Kalit so'zlar: Intellekt, kreativlik, chegara gipotezasi, ijodiy salohiyat, ijodiy yutuq, psixometrik artefakt, metodologik nomuvofiqlik.

Аннотация: Данная диссертация критически анализирует сложные взаимосвязи между интеллектом и креативностью, в частности, давно обсуждаемую пороговую гипотезу, опираясь на современные эмпирические данные. Исследования показывают, что хотя пороговая гипотеза может быть актуальна для некоторых аспектов творческого потенциала, более высокий уровень интеллекта постоянно дает преимущество для творческих достижений. Существующие методологические расхождения и различия в измерениях еще больше усложняют эту взаимосвязь. Диссертация синтезирует эти противоречия, намечая будущие направления исследований и ограничения.

Ключевые слова: Интеллект, креативность, пороговая гипотеза, творческий потенциал, творческие достижения, психометрический артефакт, методологическое несоответствие.

Abstract: This thesis critically analyzes the complex relationship between intelligence and creativity, specifically the long-debated threshold hypothesis, based on contemporary empirical evidence. Research indicates that while the threshold hypothesis may be relevant for certain aspects of creative potential, a higher level of intelligence consistently provides an advantage for creative achievement. Existing methodological inconsistencies and measurement differences further complicate this relationship. The thesis synthesizes these contradictions, outlining future research directions and limitations.

Keywords: Intelligence, creativity, threshold hypothesis, creative potential, creative achievement, psychometric artifact, methodological inconsistency

Kirish

Intelлект va kreativlik inson kognitiv qobiliyatlarining ikki muhim jihati bo'lib, ular o'rtasidagi munosabatlar psixologiya va ta'lim sohasida uzoq vaqtdan beri qizg'in munozaralarga sabab bo'lib kelmoqda. An'anaviy ravishda, intellekt ko'pincha muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash va bilimlarni o'zlashtirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lsa, kreativlik yangi, original va foydali g'oyalar yoki mahsulotlarni yaratish qobiliyatini anglatadi. Ushbu ikki tushuncha o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tushunish, inson salohiyatini to'liq ochish, ta'lim dasturlarini optimallashtirish va innovatsion jamiyatni rivojlantirish uchun fundamental ahamiyatga ega.

Ushbu munosabatlarni o'rganishda markaziy o'rinni "chegara gipotezasi" egallaydi. Bu gipoteza shuni ta'kidlaydiki, yuqori darajadagi kreativlikka erishish uchun o'rtachadan yuqori intellekt darajasi zarur, ammo ma'lum bir intellekt chegarasidan o'tgandan so'ng, intellektning yanada oshishi kreativlikka sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi, balki boshqa omillar, masalan, shaxsiyat xususiyatlari muhimroq rol o'ynay boshlaydi.

Asosiy qism:

Intelлект va kreativlik inson kognitiv qobiliyatlarining ajralmas qismari bo'lib, ularning o'zaro bog'liqligi psixologiya va neyropsixologiya sohalarida keng o'rganiladi.

Intelлект odatda muammolarni hal qilish, yangi ma'lumotlarni o'rganish, mantiqiy fikrlash va atrof-muhitga moslashish qobiliyati sifatida tushuniladi. Kreativlik esa yangi, original va amaliy ahamiyatga ega g'oyalar, yechimlar yoki mahsulotlarni yaratish qobiliyatini anglatadi. Ushbu ikki tushuncha o'rtasidagi munosabatlarni tushunishda "chegara gipotezasi" muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Bu gipoteza, yuqori darajadagi kreativlikka erishish uchun ma'lum bir minimal intellekt darajasi zarur, ammo bu chegaradan oshib ketgandan so'ng, intellektning yanada oshishi kreativlikka qo'shimcha sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi, degan fikrni ilgari suradi. Bu nazariya intellekt va kreativlik o'rtasidagi munosabatlarning chiziqli emas, balki murakkab va potensial ravishda chiziqli bo'lmagan xususiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Chegara gipotezasini empirik tekshirishda turli tadqiqotlar turlicha natijalar bergan, bu esa ushbu nazariyaning murakkabligini va metodologik qiyinchiliklarni ko'rsatadi.

Bir tadqiqotda, 297 nafar ishtirokchi bilan segmentli regressiya tahlili yordamida intellekt va kreativlik o'rtasidagi munosabatlar qayta ko'rib chiqilgan. Ushbu tadqiqot chegara gipotezasini ijodiy salohiyat (creative potential) o'lchovlari uchun tasdiqlagan, ammo ijodiy yutuq (creative achievement) uchun emas. Ijodiy salohiyatning turli ko'rsatkichlari uchun aniqlangan chegaralar farq qilgan: g'oyaviy originallikning liberal o'lchovi uchun taxminan 100 IQ ballida chegara aniqlangan bo'lsa, yanada talabchan originallik mezoni uchun 120 IQ balli chegara kuzatilgan. G'oyaviy ravonlikning sof miqdoriy o'lchovi uchun esa chegara taxminan 85 IQ ballida bo'lgan. Bu shuni ko'rsatadiki, kreativlikning sifatli jihatlari uchun intellektning yuqori darajasi talab qilinishi mumkin, ammo miqdoriy jihatlari uchun pastroq intellekt ham yetarli bo'lishi mumkin. Tadqiqot shuningdek, bu intellekt chegaralaridan tashqarida shaxsiyat omillari kreativlikni bashorat qilishda muhimroq rol o'ynashini aniqlagan. Biroq, ijodiy yutuq uchun intellektning yuqori darajasi hatto yuqori intellektual qobiliyat darajalarida ham foyda keltirishda davom etgan, ya'ni aniq chegara kuzatilmagan. Bu natija intellektual qobiliyatning ijodiy mahsulotlar yaratishdagi doimiy ahamiyatini ta'kidlaydi.

Boshqa bir tadqiqot esa chegara gipotezasiga oid qarama-qarshi natijalarni ko'rsatadi va uning metodologik nomuvofiqliklar tufayli ziddiyatli ekanligini ta'kidlaydi. Ba'zi

tadqiqotlar IQ 120 atrofida chegara mavjudligini ko'rsatsa-da, boshqalar buni inkor etadi. Masalan, 228 nafar o'rta maktab o'quvchilari ishtirokidagi bir tadqiqotda, iqtidorli deb topilganlarning 43% ni tashkil etgan, IQ 131-145 guruhida IQ va verbal ravonlik o'rtasida sezilarli korrelyatsiyalar topilgan. Bu esa chegara gipotezasi psixometrik artefakt bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi, ya'ni o'lchov usullari yoki namunaning xususiyatlari natijalarga ta'sir qilishi mumkin.

Shuningdek, 4368 nafar Saudiya Arabistoni talabalari (53.1% qizlar) ishtirokidagi keng qamrovli tadqiqot analitik ko'nikmalar uchun 6-8-sinf o'quvchilari uchun 108.8 IQ ballida va 9-11-sinf o'quvchilari uchun 108.4 IQ ballida chegaralarni aniqlagan. Qizig'i shundaki, 9-11-sinf o'quvchilari uchun chegara o'g'il bolalarga (105.6) nisbatan qizlarda (81.46) pastroq bo'lgan. Ushbu tadqiqot chegara gipotezasiga zid ravishda, kreativlik va analitik ko'nikmalar o'rtasida ijobiy va sezilarli munosabatni faqat shu chegaralardan yuqorida kuzatgan. Bu natija intellektning yuqori darajalarda ham kreativlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini, ba'zi hollarda esa bu ta'sir faqat yuqori intellektual darajalarda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Umumiy qilib aytganda, oldingi tadqiqotlardagi metodologik nomuvofiqliklar chegara nazariyasini tasdiqlashni murakkablashtiradi, ba'zi tadqiqotlar umumiy intellektning kreativlik bilan sezilarli darajada korrelyatsiya qilishini aniqlagan.

Yuqoridagi dalillar intellekt va kreativlik o'rtasidagi munosabatlarning murakkabligini va chegara gipotezasining universal qo'llanilishiga oid cheklovlarni yaqqol ko'rsatadi. Qarama-qarshi natijalarning asosiy sabablari quyidagilardir:

Xulosa

Ushbu tezis intellekt va kreativlik o'rtasidagi munosabatlarning murakkab va ko'p o'lchovli xususiyatini, xususan, chegara gipotezasini empirik dalillar asosida tanqidiy tahlil qildi. Asosiy natijalar shuni ko'rsatadiki, chegara gipotezasi ijodiy salohiyatning ayrim jihatlari uchun o'rinli bo'lishi mumkin, bunda ma'lum bir intellekt darajasi ijodiy fikrlashni boshlash uchun yetarli bo'ladi. Biroq, ijodiy yutuq uchun intellektning yuqori darajasi doimiy afzallik beradi, ya'ni intellektual qobiliyatning yuqori darajalari ijodiy mahsulotlar yaratish va ularni amalga oshirishda doimiy ravishda foydali bo'lib qoladi. Tadqiqotlar

shuningdek, shaxsiyat omillarining intellekt chegarasidan tashqarida kreativlikni bashorat qilishdagi muhim rolini ta'kidlaydi.

Mavjud tadqiqotlardagi qarama-qarshi natijalar kreativlikni o'lchashdagi xilma-xillik, namunaning xususiyatlari, metodologik nomuvofiqliklar va "psixometrik artefakt" ehtimoli bilan izohlanadi. Bu omillar intellekt va kreativlik o'rtasidagi munosabatlarning universal modelini yaratishni qiyinlashtiradi va ularning kontekstga bog'liqligini ko'rsatadi.

Cheklovlar: Ushbu tezisda tahlil qilingan tadqiqotlar asosan G'arbiy madaniy kontekstda o'tkazilgan bo'lib, ularning natijalarini boshqa madaniy muhitlarga, jumladan O'zbekiston kontekstiga to'g'ridan-to'g'ri umumlashtirishda ehtiyot bo'lish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sternberg, R. J., & Kaufman, J. C. (Muharrirlar). Kembrij Ijodkorlik Qo'llanmasi. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
2. Simonton, D. K. Daholikning kelib chiqishi: Ijodkorlikka Darvincha nuqtai nazarlar. New York: Oxford University Press, 1999.
3. Runco, M. A., & Albert, R. S. "Ijodkorlik va intellektga oid chegara gipotezasi: Empirik dalillar tahlili." Ijodiy Xulq-atvor Jurnali, jild 20, son 3, 1986, s. 149-156.
4. Silvia, P. J. "Eshik gipotezasiga yana bir nazar: Divergent fikrlash va intellekt." O'rganish va Shaxsiy Farqlar, jild. 18, son. 3, 2008, bet. 359-364.
5. Sternberg, R. J. "Iqtidorlilikka WICS yondashuvi." Roeper Sharhi, vol. 28, no. 2, 2005, pp. 60-64.